

Shamuratova Bonu

Urganch davlat universiteti Xorijiy filologiya fakulteti Tarjima nazariyasi va amaliyoti yoʻnalishi talabasi

*Ilmiy rahbar: Saparaboyeva Gulandam Masharipovna
Filologiya fanlari doktori, Urganch davlat universiteti dotsenti*

KONSTATIVLAR VA ULARNING TURLARI

Annotatsiya: Ushbu maqola da illakutsion aktning ishonchni ifodalovchi konstativ va uning turlari va tasnifi, asarlarda qanday foydalanilganligi haqida gap ketadi. Ular aslida qanday qoʻllanilishi va ularning maqsadi qisman soʻzlab oʻtiladi.

Kalit soʻzlar: Konstativlar, assertive, rediktiv, redrotiktiv, deskriptiv, askriptiv, informative, konfirmative, konsessiv, retraktiv, assentif, dissentif, disputative, responsive, sajjestiv

Аннотация: В статье рассматривается констатив иллокутивного акта, выражающего уверенность, его виды и классификация, а также способы его использования в произведениях. Частично объяснено, как они на самом деле используются, и их назначение.

Ключевые слова: Констативы, утвердительные, редиктивные, редротиктивные, описательные, аскриптивные, информативные, подтверждающие, уступительные, ретрактивные, подтверждающие, несогласные, спорные, отзывчивые, суггестивные.

Abstract: This article discusses the constative of the illocutionary act expressing confidence, its types and classification, and how it is used in works. How they are actually used and their purpose is partially explained.

Key words: Constatives, assertive, redictive, redrotictive, descriptive, ascriptive, informative, confirmative, concessive, retractive, assentif, dissentif, disputative, responsive, suggestive.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION)

Konstativlar – bu ishonch ifodasini, shuningdek, tinglovchi ham shunday ishonch hosil qilishini niyat qilishni ifodalovchi aktlar. Bu turdagi aktlar turli yoʻnalishlarga ega va ularning har biri aniq niyat va ishonch ifodasi bilan belgilanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / MATERIALS AND METHODS)

Konstativlarning Turlari

1. Assertivlar (oddiy): Bu aktlar aytuvchining ishonchini va tinglovchining ham shunday ishonch hosil qilishini niyat qilishni ifodalaydi. Masalan: tasdiqlash, da'vo qilish, inkor qilish va boshqalar.

Misol: "Oʻtkan kunlar" romanida Otabekning Kumush bilan sodiqlik haqidagi soʻzlari assertiv akt sifatida qabul qilinadi: " *Bu xatni yozar ekan, muhabbatigiz bilan toʻluq boʻlgʻan yurakim mudhish bir haqiqat ehtimolidan yafroq kabi titrar va oʻzining toʻlib-toshqan hasratlarini, faryodlarini ifodasidan adashar edi...*". Bu yerda Otabek oʻz sevgisini tasdiqlaydi va Kumushning ham shunga ishonishini xohlaydi¹.

2. Rediktivlar (bashorat qilish): Aytuvchi kelajakdagi bir hodisani bashorat qilish niyati va ishonchini ifodalaydi. Masalan: oldindan aytish, bashorat qilish.

Misol: "Alpomish" dostonida Alpomish oʻz dushmanlarini yengishini bashorat qiladi. Alpomish kelajakdagi dushmanni yengishini bashorat qiladi va boshqa odamlarning ham bu bashoratga ishonishini niyat qiladi².

3. Retrodiktivlar (oʻtgan hodisalarni aytish) Aytuvchi oʻtgan hodisani ifodalaydi va tinglovchining ham shunday ishonch hosil qilishini niyat qiladi. Masalan: hisobot berish, hikoya qilish.

Misol: "Boburnoma"da Boburning Hindistonga kelgan vaqtidagi voqealarni hikoya qilishi retrodiktiv aktdir³.

¹ Abdulla Qodiriy, Oʻtkan kunlar, Toshkent 2008, 145-bet

² Alpomish, Oʻzbek xalq dostoni, Toshkent 1957, 83-bet

³ Boburnoma, Zahiriddin Muhammad Bobur, Toshkent 1948, 112-bet

4. Deskriptivlar (ta'riflash): Aytuvchi biror narsani ta'riflashni va tinglovchining ham shunday ishonch hosil qilishini ifodalaydi. Masalan: baholash, tasniflash.

Misol: «Shundan so'ng ikkinchi dushmani tuynukdan chiqmayoq ishini bitirdim. Bizning foji'amizning asl omili bo'lg'an Homid esa go'yo manim qo'limda mushuk kabi o'yin bo'lg'an, uni kulib turib, o'ynab turib tilimlagan edim...

Bu yerda Abdulla Qodiriy Otabek dushmanlarini qanday yenganini Kumushbibiga xat orqali deskriptiv usulda yetkazgan va unga Kumushbibini ishontirmoqchi bo'ladi⁴.

5. Askriptivlar (xususiyat berish): Aytuvchi biror xususiyatni biror narsaga nisbat berishni ifodalaydi va tinglovchining ham shunday ishonch hosil qilishini niyat qiladi. Masalan: xususiyat berish, attributsiya qilish. Buni asosan o'zbek ertaklarida kishilarni tariflash jarayonida kuzatish mumkin.

Misol: "Bu boy juda ochko'z va adolatsiz edi⁵."

6. Informativlar (axborot berish): Aytuvchi biror ma'lumotni yetkazishni va tinglovchining ham shu ma'lumotni qabul qilishini ifodalaydi. Masalan: ma'lumot berish, xabar qilish.

7. Konfirmativlar (tasdiqlash): Aytuvchi biror ma'lumotni tasdiqlashni va tinglovchining ham shu ishonchni hosil qilishini ifodalaydi. Masalan: tasdiqlash, isbotlash.

8. Konsessivlar (tan olish): Aytuvchi o'ziga yoqmaydigan yoki oldindan qabul qilmagan biror narsani tan olishni ifodalaydi va tinglovchining ham shu ishonchni hosil qilishini niyat qiladi. Masalan: tan olish, rozi bo'lish.

9. Retraktivlar (inkor qilish): Aytuvchi oldin ishonch bildirilgan narsani qaytarishni ifodalaydi va tinglovchining ham shu ishonchni qabul qilmasligini niyat qiladi. Masalan: inkor qilish, qaytarish.

10. Assentivlar (rozi bo'lish): Aytuvchi tinglovchining yoki muhokamada bo'lg'an biror narsaga rozi bo'lishni ifodalaydi. Masalan: rozi bo'lish, tasdiqlash.

Shunda qiz podsho bilan adi-badi aytishib o'tirgani bilan ish bitmaydi, debdi o'ziga-o'zi. Keyin podshoga qarab: — Mayli, men rozi, ammo uch hafta muhlat berasiz, — debdi⁶.

11. Dissentivlar (qarshi chiqish): Aytuvchi tinglovchining yoki muhokamada bo'lg'an biror narsaga qarshi chiqishni ifodalaydi. Masalan: qarshi chiqish, rad etish.

Oradan uch kecha-yu uch kunduz o'tibdi, ertalab choy ichib o'tirib podsho:

— Qalay, o'g'lim, bu xotiningdan mamnunmisan? — deb so'rabdi.

— Yo'q, — debdi o'g'li. — Bu ham menga yoqmasdi, yomon xotin ekan⁷.

12. Disputativlar (bahslashish): Aytuvchi tinglovchining yoki muhokamada bo'lg'an biror narsaga qarshi argument keltirishni ifodalaydi. Masalan: bahslashish, savolga olish.

13. Responsivlar (javob berish): Aytuvchi tinglovchining savoliga yoki talabiga javob berishni ifodalaydi. Masalan: javob berish, munosabat bildirish.

14. Sajjestivlar (taklif qilish): Aytuvchi biror narsani taklif qilishni va tinglovchining shunday ishonch hosil qilishini ifodalaydi. Masalan: taxmin qilish, gipotetizatsiya qilish.

15. Suppositivlar (faraz qilish): Aytuvchi biror narsaning oqibatlarini ko'rib chiqishni taklif qiladi. Masalan: faraz qilish, postulat qilish.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION)

Konstativ aktlar turli xil ishonch va niyat ifodalarini o'z ichiga oladi. Ular aytuvchining ishonchini va tinglovchining ham shunday ishonch hosil qilishini niyat qilish orqali farqlanadi. Ushbu turli konstativ aktlar kommunikatsiyada samarali ishlatilishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. Abdulla Qodiriy, O'tkan kunlar, Toshkent 2008, 145-bet
2. Alpomish, O'zbek xalq dostoni, Toshkent 1957, 83-bet
3. Boburnoma, Zahiriddin Muhammad Bobur, Toshkent 1948, 112-bet
4. Abdulla Qodiriy, O'tkan kunlar, Toshkent 2008, 145-bet

⁴ Abdulla Qodiriy, O'tkan kunlar, Toshkent 2008, 145-bet

⁵ O'zbek xalq ertaklari, Munojot Yo'ldosheva, Toshkent, 2015

⁶ O'zbek xalq ijodi, Oyjamol, G'afur G'ulom nomidagi badiiy adabiyot nashriyoti, 1969, 19-bet

⁷ O'zbek xalq ijodi, Oyjamol, G'afur G'ulom nomidagi badiiy adabiyot nashriyoti, 1969, 7-bet

5. *O'zbek xalq ertaklari*, Munojot Yo'ldosheva, Toshkent, 2015
6. *O'zbek xalq ijodi*, Oyjamol, G'afur G'ulom nomidagi badiiy adabiyit nashriyoti, 1969,19-bet
7. *O'zbek xalq ijodi*, Oyjamol, G'afur G'ulom nomidagi badiiy adabiyit nashriyoti, 1969, 7-bet